

*Песцов Р. Г.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ІНСТИТУТ ЗАОЧНОГО ПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ В РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА РАДИ ЄВРОПИ

В статті досліджується правове регулювання інституту заочного провадження кримінальних справ в правових актах Ради Європи та рішеннях Європейського Суду. Аналізується позиція Європейського Суду щодо правового регулювання інституту заочного провадження кримінальних справ в національному кримінальному процесуальному законодавстві європейських країн.

***Ключові слова:** кримінальне судочинство, заочне провадження, Кримінальне процесуальне законодавство, заочний судовий вирок.*

Скорочення і спрощення кримінального судочинства є однією із основних тенденцій розвитку кримінально-процесуального права західних країн. Причинами такого підходу є збільшення кількості кримінальних справ про злочини, за які передбачено м'які види покарань, мобільність населення, незручності, які виникають через тривалість судового розгляду.

Разом з тим, необхідно зазначити, що право брати участь в судовому засіданні є одним із найважливіших прав, що надається підсудному під час судового розгляду кримінальної справи по суті. Однак, можуть допускатися деякі виключення із правила про участь підсудного в судовому розгляді. Вказані виключення із правила, внаслідок яких справа розглядається за відсутності підсудного, повинні мати об'єктивний, вимушений характер, а також повинні бути чітко передбачені в законі.

Необхідно звернути увагу, що інститут заочного судового провадження кримінальних справ не надає ні суду, ні стороні захисту чи обвинувачення додаткових прав чи гарантій, окрім тих, які їм надані при загальному провадженні. Кримінальне процесуальне законодавство повинно лише надавати стороні захисту додаткові гарантії здійснення захисту відсутнього підзахисного. Процесуальні рішення, які прийняті під час проведення заочного провадження кримінальних справ, є результатом дослідження обставин кримінальної справи в такій процесуальній формі, і не може вважатися покаранням за неявку до суду.

На сьогодні підтвердилась правильна позиція законодавця щодо запровадження в українському законодавстві інституту заочного судового розгляду кримінальних справ, який забезпечує швидкість та ефективність судового розгляду, сприяє підвищенню відповідальності сторін кримінального судочинства за свої дії та унеможливорює зволікання та зловживання.

Питання про правову природу інституту заочного провадження в кримінальному судочинстві європейських країн досліджували Д. Т. Арабулі, К. Г. Бендерська, В. Т. Маляренко, О. В. Трофімова, Т. В. Трубнікова, А. С. Тукієв.

Важливість вказаних проблем була визнана Комітетом Міністрів Ради Європи. Результатом цього стала прийнята 19 січня 1973 року Резолюція № (75)11 "Про

критерії, які регламентують розгляд, що проводиться за відсутності обвинуваченого” [1, с. 16]. Резолюція передбачає можливість заочного розгляду (trial in absentia) по справам невеликої тяжкості. Цим документом встановлено, що процедура заочного розгляду не порушує права обвинуваченого: 1) на справедливий судовий розгляд (закріплене в п. 1 ст. 6 Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод від 4 листопада 1950 р., зокрема: “Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов’язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення” [2]; 2) на присутність при розгляді його справи (закріплене в ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права) [3, с. 56]. В Резолюції сформульовані умови та мінімальний перелік правил заочного розгляду, якими повинні керуватися держави – члени Ради Європи при розгляді справи за відсутності підсудного. Згідно цих правил умовами заочного розгляду є:

– обов’язкове належне повідомлення обвинуваченого про розгляд його справи в суді, що є однією із головних гарантій справедливого судового розгляду при заочному судовому розгляді справи. Необхідно, щоб підсудний дізнався про проведення судового розгляду заздалегідь і встиг підготуватися до захисту. При цьому в повістці обов’язково повинна міститися інформація про наслідки неявки підсудного, а також можливості проведення заочного розгляду кримінальної справи.

Справа може розглядатися заочно лише якщо буде встановлено, що підсудний переховується від правосуддя навмисне. В іншому випадку засідання по справі необхідно відкласти. Якщо ж підсудний знаходиться на території іншої держави, судовий розгляд бажано перенести до суду цієї країни або направити органам владі цієї держави запит про видачу особи.

Підсудному повинна бути надана можливість оскарження заочного судового вироку. Основним способом, який гарантує право підсудного на повторний розгляд справи є строк для оскарження, який обчислюється про з моменту винесення вироку, а з часу вручення підсудному повідомлення про винесений судом вирок. Але в цьому випадку підсудний повинен довести, що його відсутність і неповідомлення судді про причин неявки були визнані “обставинами, які знаходяться за межами його контролю” (мається на увазі поважні причини) [4, с. 29].

В подальшому робота Комітету Міністрів Ради Європи щодо спрощення кримінального судочинства була узагальнена в Рекомендації від 17 вересня 1987 року № R(87) 18 “Про спрощення кримінального судочинства”. Згідно Рекомендації “держави – члени Ради Європи повинні надати судам 1-ої інстанції право слухати справи і приймати по ним рішення за відсутності обвинуваченого. В крайньому випадку, про дрібні правопорушення, але при цьому обвинувачений повинен бути повідомлений про дату слухання та про своє право на законне або будь-яке інше представництво” [5].

Рекомендація Комітету Ради Європи “Про спрощення кримінального судочинства”, не зважаючи коло гарантій справедливого судового розгляду при заочному розгляді справи, робить акцент на одній із них – обов’язку повідомити підсудного про заочний розгляд кримінальної справи у випадку його неявки.

Однак, в останні роки практика Європейського суду з прав людини йде по іншому шляху. Розглянемо деякі рішення Європейського суду, які стосуються теми розгляду кримінальної справи за відсутності підсудного, і визначимо позицію Європейського суду стосовно заочного розгляду кримінальних справ в національному законодавстві європейських країн.

Найбільше нарікань з боку Європейського суду з прав людини викликало кримінально-процесуальне законодавство Нідерландів. В цій країні не лише передбачено розгляд кримінальних справ за відсутності підсудного, але й має широке застосування.

За загальним правилом підсудний не зобов'язаний бути присутнім під час судового розгляду. У випадку неявки підсудного суд, встановивши факт належного повідомлення особи про розгляд щодо нього кримінальної справи розглядає справу заочно (ст. 348 КПК Нідерландів). Це правило діє також у випадку коли підсудний заздалегідь повідомляє суд про свою неявку і просить про відкладення судового розгляду [6, с. 7], коли підсудний підтримує захист письмово [6, с. 8], і навіть тоді, коли підсудний не з'являється до суду з причин, які від нього не залежали [6, с. 9]. Суд може видати наказ про привід (ст. 272 КПК Нідерландів), але така можливість використовується досить рідко (при розгляді кримінальної справи щодо неповнолітньої особи). Засуджений, щодо якого винесено заочний вирок, має право оскаржити його шляхом складання і подачі протесту (ст. 399 (1) КПК Нідерландів). Згідно ст. 403 КПК Нідерландів при подачі протесту суд, який виніс заочний вирок, переглядає справу і виносить новий вирок.

В прецедентному праві презюмується, що захисник обвинуваченого може діяти у відсутності свого підзахисного. Виключенням є справи про злочини, які не передбачають покарання у вигляді позбавлення волі, і розглядаються обласним судом. Захисник наділяється всіма правами, якими володіє його підзахисний: він може бути допитаним судом по обставинам справи, його свідчення будуть використані в подальшому як докази нарівні із свідченнями підсудного, також він може скористатися послугами іншого адвоката.

Питання участі адвоката в розгляді кримінальних справ за відсутності підсудного широко обговорювалося в доктрині кримінального процесу Нідерландів. Верховний Суд Нідерландів виробив рішення, згідно якого підсудний, щодо якого справа знаходиться у провадженні і розглядається заочно, не має права здійснювати свої права, користуючись послугами адвоката [6, с. 9]. Судова практика склалася таким чином, що із цього правила існує єдине виключення: виходячи із змісту ст.6 Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод, суд повинен дозволити захиснику брати участь в процесі при заочному розгляді справи у випадку неявки підсудного в судові засідання обумовлена непереборними обставинами, але при цьому немає жодних підстав для перенесення слухання.

Такий порядок став предметом вивчення Європейського суду з прав людини при розгляді справ *Lala v. Netherlands* і *Pelladoah v. Netherlands* [4, с. 31]. Європейський суд зазначив, що право на юридичну допомогу не може надаватися лише тим підсудним, які з'явилися до суду. Присутність підсудного при розгляді судом справи хоч і є найважливішим питанням, факт неявки підсудного, якого викликано до суду в установленому порядку, навіть у випадку відсутності поважної причини, не є

підставою для позбавлення підсудного права на захист за допомогою адвоката. Це стосується не лише розгляду кримінальної справи по суті, але і розгляду справи в наступних інстанціях. Право на подачу протесту повинен мати не лише засуджений, але і його захисник.

Законодавство Франції не виключає можливості проведення заочного розгляду, але лише по справам про правопорушення, при цьому процес вважається змагальним.

Підсудний вправі клопотати про розгляд справи за його відсутності, при задоволенні такого клопотання його інтереси в суді представляє захисник. Разом з цим суд може визнати явку підсудного обов'язковою, і тоді слухання справи переноситься, а участь підсудного в судовому розгляді забезпечується за допомогою приводу (ст. 411 КПК Франції) [3; с. 59-60].

Якщо підсудний, повідомлений про час судового розгляду, не з'явиться до суду і не повідомить суд про наявність поважних причин своєї неявки, справа може розглядатися заочно, при цьому участь захисника не є обов'язковою (ст.ст. 412, 487 КПК Франції) [7].

Заочний вирок слугує підставою застосування особливого порядку оскарження – протесту. Якщо протест подано у визначений законом строк, попередній вирок визнається недійсним і справа розглядається повторно. Згідно ст.ст. 487-492 КПК Франції [7], якщо заочно засуджений або виправданий знов не з'являється до суду, його протест більше не приймається судом до розгляду (виключенням складає, коли особа визнана винуватою і засуджена до позбавлення волі).

Оскільки, участь захисника при заочному розгляді не є обов'язковою, Європейський суд з прав людини по аналогічним підставам розглянув справу *Poitrimol v. France* [4, с. 30]. Згідно матеріалів справи *Poitrimol v. France* Апеляційний і Касаційний суди Франції відмовили захиснику пана *Poitrimol* в подачі скарги, так як справа його клієнта була розглянута заочно. При цьому, як зазначається, для підсудного надзвичайно важливо з'явитися до суду для реалізації свого права на справедливий розгляд, на вироблення лінії власного захисту (зокрема, і для порівняння власних свідчень із свідченнями потерпілого і свідків), і для повторного свідчення в суді. Тому національне законодавство повинно перш за все забезпечити явку підсудного до суду. Але неповажність причин неявки підсудного не повинні потягнути обмеження його права на оскарження вироку, який проголошено за його відсутності, права на юридичну допомогу або на судовий захист.

Як бачимо, Рада Європи, так і національні законодавства європейських країн не виключають можливість заочного розгляду кримінальних справ. При цьому Рада Європи і Європейський суд з прав людини неодноразово зазначали, що застосування інституту заочного розгляду, який забезпечує розгляд кримінальної справи в розумний строк, можливе при виконанні наступних правил:

– інститут заочного розгляду застосовується лише щодо справ про злочини невеликої тяжкості;

– гарантується право підсудному на справедливий судовий розгляд, який включає в себе комплекс прав: право бути присутнім при розгляді справи, право на вироблення лінії захисту, право бути вислуханим, право оскаржити заочний вирок;

– при заочному розгляді не порушується право підсудного на юридичну допомогу, зокрема на участь захисника при оскарженні заочного вироку.

Використані джерела:

1. Бендерская К. Г. Рассмотрение уголовного дела в отсутствие подсудимого : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / К. Г. Бендерская. – Москва, 2010. – 30 с.
2. Конвенція про захист прав людини та основних свобод прийнята 4 листопада 1950 р. Ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
3. Песцов Р. Г. Заочне провадження в кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук / Р. Г. Песцов. – Ірпінь, 2012. – 191 с.
4. Бендерская К. Г. Позиции европейского суда по правам человека по вопросу заочного разбирательства уголовных дел / К. Г. Бендерская // Законодательство. – № 12. – 2009. – С. 28-32.
5. Рекомендації Комітету Міністрів Ради від 17 вересня 1987 року № R(87) 18 “Про спрощення кримінального судочинства”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_339
6. Маляренко В. Т. Про заочне провадження у кримінальному судочинстві / В. Т. Маляренко // Вісник Верховного Суду України. – № 10(50). – 2004.
7. Уголовно-процессуальный кодекс Франции 1958 года. / пер. С. В. Боботова. – М. : Наука, 1967. – 34 с.

Песцов Р. Г. Институт заочного производства уголовных дел в решениях Европейского Суда по правам человека и Совета Европы.

В статье исследуется правовое регулирование института заочного производства уголовных дел в правовых актах Совета Европы и решениях Европейского Суда. Анализируется позиция Европейского Суда по правовому регулированию института заочного производства уголовных дел в национальном уголовном процессуальном законодательстве европейских стран.

Ключевые слова: *уголовное судопроизводство, заочное производство, уголовное процессуальное законодательство, заочный судебный приговор.*

Pestsov R. The Institute in absentia of criminal cases in the decisions of the European Court of Justice of Human Rights and the Council of Europe.

In the article there has been investigated the legal regulation of the institute absentia of criminal cases in the legal acts of the Council of Europe and judgments of the European Court of Justice. There has been also analysed the position of the European Court of Justice on the legal regulation of the institute absentia of criminal cases in the national criminal procedural legislation of the European countries.

Key words: *criminal proceedings, in absentia proceedings, criminal procedural law, in absentia verdict.*